

UNDALMALARNING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI (Saida Zunnunova she'riyati misolida)

Ulashova Naima

TerDU O'zbek filologiyasi fakelteti 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada o'zbek xalqining suyukli shoirasi Saida Zunnunova ijodida uchrovchi undalmalar lingvopoetik tahlilga tortildi. Undovlar, undalmalar, ularning vazifalari zamiridagi turli-tuman ma'no ottenkalari ba'zan shoir she'riyatidagi butun turkum mazmun-mantig'ining yetakchi motiviga aylanadi.

Kalit so'zlar: lingvistika, lingvopoetika, badiiy asar tili, undalmalar.

ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СЧЕТОВ (На примере поэзии Саиды Зуннуновой)

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы мотивы, встречающиеся в творчестве любимой поэтессы узбекского народа Саиды Зуннуновой. Восклицания, поэмы и различные оттенки смысла в основе их задач становятся иногда ведущим мотивом всего ряда содержательно-логических в поэзии поэта.

Ключевые слова: языкознание, лингвопоэтика, язык художественных произведений, мотивации.

LINGUOPOETIC CHARACTERISTICS OF INVOICES (In the example of Saida Zunnunova's poetry)

ABSTRACT

In the article, the impulses found in the works of Saida Zunnunova, the beloved poetess of the Uzbek people, were analyzed. Exclamations, urges, and various shades of meaning at the core of their tasks sometimes become the leading motif of the entire series of content-logic in the poet's poetry.

Key words: linguistics, linguopoetics, language of artistic works, motivations.

KIRISH

Saida Zunnunova she'riyatini jo'shqin, ta'sirchan etgan sintaktik omillardan biri undalmalardir. Albatta, ularni shoiraning – lirik qahramonning uslub tarzi, odamlar, narsa-hodisalarga bo'lgan ko'tarinki ruhdagi kayfiyati taqozo etadi. Ilk ijodidan boshlab to hozirgacha yaratilayotgan she'rlarida undalmalar ishtiroki ustuvor vositalardan biridir. Shoirada o'zgalarda kam uchraydigan bir xususiyat borki, bu ham bo'lsa, bevosita undalmalarga daxldor. Ya'ni, Saida Zunnunova lirik — meni

undalmalari nafaqat insonga, uning muayyan tuygʻulari, masalan, muhabbatga, balki nabotot, maxluqot, mavjudot, tabiat hodisalariga ham qaratiladi va bu uning asarlari pafosiga alohida koʻtarinkilik, teranlik bagʻishlaydi.

N.Ahmedovanning fikricha, undalma soʻzi sof oʻzbekcha soʻz boʻlsa ham, murojaat birligi birikmasiga nisbatan tor tushunchani ifodalaydi. “Undalma” semasi esa tartiban undan keyin turadigan va "murojaat" semasi asosida kelib chiqadigan semadir¹. Undalma terminiga keng maʼnoda qaralsa, semantik tarkibida “tinglovchiga murojaat etish orqali uni nimagadir undash, daʼvat qilish, buyurish, eʼtiborni jalb qilish, murojaat qilish, chaqirish yoki chaqiriq” kabi maʼnolar mavjud. Undash semasi birlamchi boʻlib, ulardagi gʻazab-nafrat, qistash, koʻtarinki kayfiyat, istak – xohish, maslahat, achinish, iltimos, yalinish, buyurish, taajjub maʼnolari soʻzlovchining tinglovchiga boʻlgan turli konnotativ maʼnolarini ifodalaydi. Bizningcha, undalma termini tilshunoslik uchun, murojaat birligi lingvopoetika uchun xos va undalmaning maʼno tarkibida asosiy sema sifatida “tinglovchi diqqatini jalb qilish” namoyon.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Avvalo, shuni taʼkidlash joizki, Saida Zunnunova lirikasida murojaat motivi hamma vaqt yetakchi ifoda usullaridan boʻlib kelgan. Undagi undalma qoʻllashning yorqin va koʻp hollari quyidagi yoʻnalishlarda kuzatiladi:

- **Insoniy his-tuygʻular, holatlar, aʼzolar va qadriyatlarga qaratilgan undalmalar:** odam, gʻussa, sogʻinch, gʻam, sevgi, xotira, hasad, havas, anduh, baxt, qadr kabilarga;

Ayrim misollarga murojaat qilaylik:

Tarixni soʻzlama menga, ey odam,

Bitta chalib bergin «Choʻli iroq»ni. (—Choʻli iroq...)

- **Nabotot olami narsalariga qaratilgan undalmalar:** tabiat, kuz, qish, bahor, yoz, maysa, chinor, terak, argʻuvon, gul, tol va hokazolar;

Anvoyi ranglari entiktiradi,

Dillar yasharadi, koʻzlar yashnaydi.

Eh, gullar, hamisha sizga tashnaman,

Yuragim hamisha sizga tashnaydi. (Toshkent gullari)

Qadamlar, sharpasiz ogʻir qadamlar,

Koʻzlar pardasiga qalqqan achchiq yosh. (—Soʻnggi yoʻl)

¹ Ahmedova N. Oʻzbek tilida murojaat birliklarining semantik-konnotativ tadqiqi: Filol.fan.nom.diss...avtoref. -T.,2008. 7-b.

- **Odamdan boshqa maxluqot vakillariga:** tulpor, ot, it, kapalak, oy, quyosh, yulduz, samo, qush, yomg'ir, shamol va boshqalar;

O, zamin, biz senga ko'p qildik ta'zim,

Ona deb atadik, ulug'ladik bot.

Ammo ne'matlaring hamma, hammasi

Tanamizdan yulingan parcha-ku, hayhot. (Shoirni eslab)

- **Ilohga murojaatlar:** Xudovand, Xudo, Olloh, Tangri, Parvardigor, Yaratgan kabi sifatlar, ismlar ila murojaatlar qilish.

Shoira mazmunni ba'zan batamom undalmali motivda ifodalash orqali poetik jozibani kuchaytiradi:

Sevgi o't tashlasa yuragingizga,

Oydin tun bermasa tinchlik va uyqu.

Olam kuylaganday ko'rinsa sizga

Hamda asir etsa ajib bir tuyg'u

Tasalli izlaysiz hislaringizga,

G'azallar yodlaysiz varaqlab kitob.

Guldek qalbingizni yashnatar shunda

Sevgi satrlari bo'lib oftob.

Shunday kezda, qizlar, pok ishqingizga

Tarjimon bo'lolsa bironta baytim,

Sirdosh bo'lib qolsam hamisha sizga,

Shu mening orzuyim, shodligim, baxtim.

(—Qizlarjon)

Ushbu parchada undalmalar miqdorigina emas, ularning ayni bir vaqtda qofiyadoshlik hosil qilib kelishlari ham, undalmalarning o'z sifatlash, aniqlovchilari bilan kelishlari ham diqqatga sazovordir. Ba'zan shoirning yaxlit, yagona undalmasi ega-kesimlilik munosabatini hosil qilib, murojaat his-hayajon quvvatini yuzaga chiqaradi:

Qadrlasang insonligingni,

Vafo qilsang o'zingga o'zing,

Faqat-faqat shunda men bilan

To'g'ri kelur taqdir - yulduzing.

Shoira muayyan undalmalarni, u kimga yoxud nimaga qaratilganidan qat'i nazar, yarashiq undov so'zlar bilan birgalikda qo'llab, ma'no kuchini oshiradi:

Shu so'roqqa tutsa ko'nglimiz bizni,

Balki o'lim yana ketardi yiroq.

Odamlar! Qadrlang bir-biringizni,

Gul ham, muhabbat ham tirikka kerak.

(—So‘nggi yo‘l)

Undovlar, undalmalar, ularning vazifalari zamiridagi turli-tuman ma’no otenkalari ba’zan shoir she’riyatidagi butun turkum mazmun-mantig‘ining yetakchi motiviga aylanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, bu she’riyat uchun undalmalar shunchaki so‘zlovchining nutqi qaratilgan shaxs yoki murojaat vositasigina emas. Shoir favqulodda, hech kutilmagan narsalar, hodisalar, kechinmalarga ham xilma-xil mazmun va shakllardagi undalmalar bilan murojaat qiladi. Natijada fikrning, tashbeh, timsolning, obraz yoki asar pafosining jozibadorligi kuchayadi. Ayni paytda, she’riy nutq uchun undalmalilik borasida ham o‘zbek tilining nihoyatda keng miqyosli imkoniyatlarga ega ekanligi ham his qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Умуркулов Б.Поэтик нутқ лексикаси. – Тошкент, «Фан», 1990.
2. Саримсоқов Б. Бадиийлик асослари ва мезонлари. – Тошкент, 2004. 128 б.
3. Мамажонов А., Махмудов У. Услубий воситалар. – Фарғона, 1996.
4. Ahmedova N. O‘zbek tilida murojaat birliklarining semantik-konnotativ tadqiqi: Filol.fan.nom.diss...avtoref. -T.,2008. 7-b.
5. Botyrova M., Bozorova G. THE USE OF METAPHOR IN FICTION //Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры. – 2023. – Т. 3. – №. 1 Part 2. – С. 82-89.
6. Baxodirovna, B. M. (2023). Advertising Discourse as a Research Object of Linguistics. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(4), 233-237.
7. Botirova, M., & Qayumova, M. (2022). Language Characteristics of Phraseological Units. *Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences*, 1(1), 80-83.
8. Makhliyo, B. (2022). Linguistic Features of Artistic Similes. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 3(11), 41-46.
9. Qizi, B. M. B., & Sanjarovich, I. S. (2021). BADIY MATNNING LINGVISTIK MOHIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(3), 46-51.